

interests and love experiences, destinies of the persons from the reign. At the same time A. F. Pisemsky points out that his reality was characterised by instant changes of political sympathies, identical methods in the struggle for power such as blackmail, bribery, treachery and direct betrayal. It is stressed that works of foreign researchers and foreign travelers provided valuable household (the description of seigniorial suits of the times of Peter I) and historical data, but the peculiarities of their representation and axiology had a subjective character, thus inducing the playwright to search additional historical literature and art. Conclusions made by the author determine A. F. Pisemsky's personal attitude to the problems of literary creativity, literary life of the XX century in general, reflections on the problems that provoked the interest of the writers of the 60s.

Keywords: *tragedy, personality, society, theater, shooters, «hovanschina».*

Н. О. Скриннік

ТРАГІЧНА СУПЕРЕЧНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ Й ДЕРЖАВНОСТІ В ТРАГЕДІЇ А.Ф.ПИСЕМСЬКОГО «МИЛОСЛАВСЬКІ НАРИШКІНИ»

У статті розглядається проблема взаємодії людської індивідуальності й національної історії при виявленні своєрідності тематики і проблематики трагедії А. Ф. Писемського «Милославські Нарішкіни» в широкому літературному контексті 60-х років минулого сторіччя, сталими літературною і культурною традиціями. Вказано, що історичні трагедії А. Ф. Писемського не отримали належного висвітлення в науці і вимагають глибокого і всестороннього дослідження, за допомогою дослідницького «інструментарію» в сучасній науці і інтересу, що посилюється, до письменників «другого літературного ряду». Підкреслюється, що А. Ф. Писемський використовував для своєї трагедії сюжет боротьби за владу для акцентування актуальних проблем того часу, залишаючись все ж під сильним впливом образу Петра I, що ідеалізується, використовуючи при цьому виграшний ракурс – історія і сучасність російського двору, сплетення політичних, релігійних інтересів і любовних переживань, долі царюючих осіб. Разом з тим, А. Ф. Писемський підкреслював, що в сучасній йому дійсності політичні симпатії миттєво мінялися, діяли в боротьбі за владу все ті ж прийоми: шантаж, підкуп, наклеп і пряма зрада. Акцентується, що твори іноземних дослідників і мандрівників-іноземців були джерелом цінних побутових (опис боярських костюмів петровської епохи) та історичних відомостей, а особливості їх викладу і аксіологія мали суб'єктивний характер, тим самим спонукаючи драматурга до пошуку додаткової історичної літератури і мистецтва. Зроблені висновки щодо особистісного ставлення О. Ф. Писемського до проблем літературної творчості, літературного життя XX століття взагалі, роздумів над питаннями, що хвилювали письменників 60- років XX століття.

Ключові слова: *трагедія, особистість, суспільство, театр, стрільці, «хованиця».*

УДК 821.11.09 (045)

О. Б. Стуліка

ПСИХОЛОГІЗМ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ (на прикладі роману С. Моема «The Painted veil»)

В статті надано характеристику творчості відомого Британського письменника С. Моема. Розглянуто питання психологізму та його форм прояву в

літературі взагалі, та в творчості цього письменника окремо на прикладі аналізу роману «The Painted veil».

Ключові слова: психологізм, форми психологізму, творчість С. Моєма, роман «The Painted veil».

У. Сомерсет Моєм відомий насамперед як драматург, новеліст і автор романів. Він не створив літературної теорії у строгому сенсі цього слова, але його численні спостереження над власною творчістю та творчістю інших письменників; літературно-критичні статті, присвячені російській та західній класиці; філософсько-естетичні есе дозволяють говорити про нього як про великого і оригінального дослідника літератури, який запропонував свою концепцію роману. **Актуальність** дослідження обумовлена тим, що незважаючи на те, що творчість С. Моєма вже неодноразово підлягала дослідженням багатьох вчених (Ф. І. Юсупов (1974); О. А. Палій (1975); Т. Д. Кириллова (1985); М. О. Комолова (1984); З. П. Решетова (1994) та інші), саме психологізм його творчості не розглядався раніше.

Тому, **метою** статті є розглянути складові психологізму в літературній діяльності С. Моєма на прикладі роману «The Painted veil» («Розмальована вуаль»).

Об'єктом дослідження виступає літературна діяльність С. Моєма, а саме роман «The Painted veil» («Розмальована вуаль»).

Предметом дослідження стали приклади використання прийомів психологізму в романі «The Painted veil» («Розмальована вуаль»).

Завдання роботи ми виокремили наступні:

- Розглянути особливості літературної діяльності С. Моєма;
- Надати характеристику психологізму та його формам в художній літературі;
- Виявити особливості психологізму у романі «The Painted veil».

В критично-біографічній літературі інтерпретація творчості і особистості С. Моєма суперечлива, неоднозначна. Один з перших біографів письменника (Т. Морган, 1980) акцентує увагу на негативних сторонах натури і характеру Моєма. Він пише про нього як про цинічного жінконенависника, людину, яка болісно реагує на будь-яку критику і легко йде на компроміси. Р. Колдер (1989) створює інший імідж: не мізантроп і не цинік, не жорстокий і не озлоблений чоловік, а дотепний і іронічний, чуйний і терплячий, незмінно працьовитий і твердий, що самостійно і рішуче прокладає собі шлях у літературі. Немає єдності і в оцінках художньої цінності творів письменника: для одних Моєм – автор творів, розрахованих на невибагливого читача, на смаки якого він і орієнтується, для інших – творець романів і оповідань, які справедливо зайняли помітне місце в літературі нового часу.

За століття свого існування Британська імперія виробила особливу форму суспільної свідомості, яка остаточно склалася у вікторіанську епоху. Ця форма являла собою складний, такий що ґрунтується на ієрархічному принципі комплекс норм поведінки, моральних орієнтирів, соціально-політичних цінностей і психологічних установок; його невід'ємними складовими були концепція британського офіцера і джентльмена і межа між «білою людиною», «сахибом», і «туземцем». Тобто це був традиційний британський снобізм, збагачений досвідом багатовікового колоніального панування.

На нашу думку, Моєм прекрасно усвідомлював зв'язок людства зі своєю епохою, але це здавалося йому настільки зрозумілим, що не вимагало доказів, його акценти абсолютно свідомі і пов'язані частково з позитивістськими поглядами Моєма, частково з елементами жанру філософської прози, до якої він завжди тяжів.

У Моєма, безумовно, була визначена (і досить чітка) система поглядів (коротко її

можна позначити як поєднання скептицизму, агностицизму і гуманізму), але багатьох вводила в оману форма їх присутності в художній творчості Моема: вона не була відкритою і прямою. У Моема немає всезнаючого автора, а переважає оповідання від першої особи, що підкреслює відсутність претензій у автора на повноту знання.

З особливою силою талант Моема відкрився у жанрі оповідання. Особливість оповідань Моема полягає в об'єднанні гостросюжетності з психологізмом. «Вивчення характеру – моя спеціальність», – казав Моем. Разом з тим він відзначав свою схильність до драматизації дії і гостроти розвитку конфлікту. В оповіданні «Щось людське» Моем писав: «Я люблю оповідання, в якому є початок, середина і кінець. Мені обов'язково необхідні «сіль», який-небудь сенс. Настрій – це чудово, але одне лише настрої – це рамка без картини». Моем наслідував принцип бути цікавим без фантастичного стилю, створювати захоплюючі історії, зберігаючи вірність життя. І ще одна особливість: присутність в розповіді самого автора, від особи якого найчастіше і ведеться оповідь. Іноді це сам Моем – проникливий, позбавлений повчальності і моралізму, який відсторонений від подій; іноді це хтось інший – «оповідач», чий образ, не зливаючись з образом автора, залишається в дечому йому близьким. Але хто б не розповідав історію, він завжди тримає читача і слухача у напрузі, а зміст справляє враження своєю несподіванкою.

Життєві ситуації, які передає Моем, можуть здаватися несподіваними, поведінка людини – непередбачуваною, його вчинки – позбавлені логіки, але за всім цим – щось цілком збагненне, «щось людське», як визначає це сам письменник. Чимало оповідань Моема стали класикою новелістичного жанру («Дош», «За годину до файф-о-клок», «Санаторій» та ін).

Звернемося до аналізу роману «Розмальована вуаль». Це роман про силу любовної мари, її подолання і важкому становленні душі і характеру, який ніколи не був врахований серед найбільш значних творів письменника, а між тим це важлива віха в його творчому розвитку, і в ньому є все те, що становить сильну сторону прози С. Моема. Є реалістичне трактування східної екзотики, цього традиційного елемента англійської романтичної і неоромантичної літератури. Є проникливе зображення британського колоніального чиновництва. Є зле розвінчання снобізму, егоїзму і святенництва. Є характери, показані в розвитку і крайніх проявах взаємовиключних мотивів. Є властиве «циніку» Моему вміння розрізнити і ненав'язливо відкрити читачеві красу там, де вона присутня, – в картинах чужої країни та життя її народу, в природі і неживому предметі, у фізичному і моральному вигляді людини.

Роман «Розмальована вуаль» описує легкість, з якою недосвідчена героїня, закохавшись у зразкового «сахіба» Чарлі Таунсенда, зраджує чоловікові, і жорстоке протверезіння настає, коли її щире почуття грубо припиняється в ім'я букви пристойності: «...коли ти вимагаєш, щоб зі мною розлучилася дружина, до якої я дуже прив'язаний, і щоб я згубив свою кар'єру, одружившись на тобі, ти вимагаєш дуже багато чого» [2].

Між кодексом «офіцера і джентльмена» і справжньою моральністю, між догмою і живим життям в книгах Моема виявляється така ж різниця, як між колоніалістськими міфами і реальністю: «...досі Кітті чула тільки, що китайці – народ, який вироджується, брудний, огидний. Наче піднялася на хвилину завіса, і їй відкрився світ, повний фарб і значення, який їй і вві сні не снився» [2].

На перевірку виходить, що Моем сказав своє слово «проімперській» суспільній свідомості співвітчизників, причому зробив це у властивій йому зовні нейтральній манері, коли не автор своїми підказками та поясненнями, а сам художній матеріал, відповідним чином організований сюжет і персонажі, розкриваються переважно ззовні,

ведуть читача до певного морального висновку по відтвореному шматку життя. «Мені видається, що світ, в якому ми живемо, можна дивитися без огиди тільки тому, що є краса, яку людина час від часу створює з хаосу...І найбільше краси укладено в прекрасно прожитому житті. Це найвищий твір мистецтва» [2].

Центральні епізоди роману розгортаються в китайському містечку, куди приїжджає урядовий мікробіолог Уолтер Фейн боротися з епідемією холери і куди він привозить із собою дружину – у розрахунок на те, що саме провидіння так чи інакше вирішить болісне і безвихідне становище, в яке обидва вони потрапили із-за любові Кітті до Таунсенду. З цього місця в розвитку подій сюжет розділяється на два паралельних «рукави»: самовідданий війні місцевої влади, медиків та черниць з католицького монастиря проти епідемії в духовному плані відповідає внутрішня боротьба Кітті зі своєю набридлою любов'ю до вульгарного і порожнього снобу.

Простежуючи душевні рухи героїні у всій їх непослідовності та емоційної плутанині, Моем показує, як поволі, непомітно для неї самої змінюється потік думок і почуттів Кітті, її ставлення до життя, як визріває в ній «невесела прозорливість, народжена стражданням», і розуміння обов'язку. З інтуїцією справжнього психолога письменник зазначає при цьому, що у вихованні почуттів Кітті приклад чоловіка, який проявляє чудеса самовідданості і помирає, рятуючи чужі життя, не грає істотної ролі, тому що вона не любить Уолтера, хоча об'єктивно і визнає його гідність. Але ці гідності не зачіпають її істоти, тоді як приклад сестер-монахинь, навпаки, пробуджує в ній живий і трепетний відгук.

«Краса душі», яку відчуває героїня в їх подвижництві, їх, по термінології Моема, «правильних вчинках», і робить вирішальний вплив на її подальшу долю. Письменник підкреслює, що причина зовсім не в одкровенні християнської властивості: «...хоча їх спосіб життя вселяв їй таку повагу, віра, що штовхала їх на такий спосіб життя, залишала її байдужою» [2]. Але викладений урок «прекрасно прожитого життя» виводить її на шлях звільнення від «тягаря пристрастей людських». Сама не підозрюючи про це, Кітті знаходить те, що у східній філософії означає поняття «дао», що включає в себе ідеї долі, призначення та життєвого шляху.

«Some of us look for the Way in opium and some in God, some of us in whiskey and some in love. It is all the same Way and it leads nowhere».

«Деякі з нас шукають порятунку у опіумі, а деякі звертаються до Бога, хтось шукає його в віскі, а хтось – у коханні. Все це однаковий шлях та й веде він в нікуди».

У будь-якому художньому творі письменник так чи інакше розповідає читачеві про почуття, переживання людини. Але ступінь проникнення у внутрішній світ особистості буває різним. Письменник може тільки фіксувати будь-яке почуття персонажа («він злякався»), не показуючи при цьому глибину, відтінки цього почуття, умови, що його викликали. Таке зображення почуттів персонажа не можна вважати психологічним аналізом. Глибоке проникнення у внутрішній світ героя, докладний опис, аналіз різних станів його душі, увага до відтінків переживань називається психологічним аналізом в літературі (часто його називають просто *психологізмом*)[5]. Психологічний аналіз з'являється в західноєвропейській літературі в другій половині XVIII століття (епоха сентименталізму, коли особливо популярні епістолярні та щоденникові форми). На початку XX століття в роботах З. Фрейда і К. Юнга розробляються основи глибинної психології особистості, відкривають свідоме і несвідоме. Ці відкриття не могли не вплинути на літературу.

Розглянемо психологізм та його прояви на прикладі вже згаданого нами раніше роману. В першу чергу про психологізм говорять при аналізі епічного твору, оскільки саме тут у письменника найбільше можливостей для зображення внутрішнього світу

героя. Поряд з прямими висловлюваннями персонажів тут є мова оповідача, і можна прокоментувати ту чи іншу репліку героя, його вчинок, розкрити справжні мотиви його поведінки. Така форма психологізму називається *сумарно позначаючою*.

«Women are often under the impression that men are much more madly in love with them than they really are.»

«Жінки часто вважають, що чоловіки набагато більше закохані в них без тям, ніж це є в дійсності».

У випадках, коли письменник зображує тільки особливості поведінки, мови, міміки, зовнішності героя – це *непрямий психологізм*, оскільки внутрішній світ героя показаний не безпосередньо, а через зовнішні симптоми, які можуть бути не завжди однозначно інтерпретовані. До прийомів непрямого психологізму відносяться різні деталі портрета, пейзажу, інтер'єру та ін. До прийомів психологізму відноситься також і *замовчування*. Детально аналізуючи поведінку персонажа, письменник в якийсь момент взагалі нічого не говорить про переживання героя і тим самим примушує читача самого проводити психологічний аналіз.

Коли ж письменник показує героя «зсередини», як би проникаючи у свідомість, душу, безпосередньо показуючи, що відбувається з ним у той чи інший момент. Такий тип психологізму називається *прямим*.

«It was strange that though he was good-looking as well as honest, reliable and talented, it had been so impossible for her to love him.»

«Було незвично, що, хоча він був як привабливим, так и чесним, надійним та талановитим, але було не можливо для неї кохати його.»

«We English have no very strong attachment to the soil, we can make ourselves at home in any part of the world, but the French, I think, they have an attachment to their country which is almost a physical bond. They're never really at ease when they are out of it».

«Ми, англійці, не маємо дуже сильної прихильності до рідної землі, ми можемо відчувати себе як дома будь-де. Але французи, я вважаю, мають практично фізичний потяг до своєї країни. Вони ніколи не відчувають себе добре якщо вони далеко».

До форм прямого психологізму може бути віднесена мова героя (пряма: усна і письмова; непряма; внутрішній монолог), його сни. У художньому творі мові персонажів зазвичай відводиться значне місце, але психологізм виникає тільки в тому випадку, коли персонаж докладно говорить про свої переживання, викладає свої погляди на світ.

«Are you very fond of her?»

He looked up now and his ugly little face had the look of a naughty schoolboy's. «She's abandoned everything for my sake, home, family, security and self-respect. It's a good many years now since she threw everything to the winds to be with me. I've sent her away two or three times, but she's always come back; I've run away from her myself, but she's always followed me. And now I've given it up as a bad job; I think I've got to put up with her for the rest of my life.»

«She must really love you to distraction.»

«Чи подобається вона тобі?»

Він підвів очі та на його маленькому потворному обличчі з'явився вираз неслухняного школяра. «Вона покинула все заради мене, дім, родину, безпеку та самоповагу. Вже минуло багато років, як вона пожертвувала усім заради мене. Я проганяв її двічі чи тричі, але вона завжди поверталась; я сам залишав її, але вона завжди йшла за мною. Та тепер я покинув це як погану роботу, Я вважаю, що повинен

порвати з нею назавжди.»

«Вона, напевно, кохає тебе безтями.»

Важливо пам'ятати, що герої можуть спілкуватися не тільки в усній, а й у письмовій формі. Письмова мова відрізняється більшою продуманістю, тут значно рідше зустрічаються порушення синтаксису, граматики, логіки. Якщо вони з'являються, тим більше вони значущі. Коли герой з кимось спілкується, часто виникають запитання: до якої міри він відвертий, не має він якусь мету, хоче справити потрібне враження або, навпаки, приховати свої почуття.

У багатьох творах ХІХ століття зустрічаються окремі думки героя, однак це ще не говорить про те, що письменник глибоко й повно розкриває його внутрішній світ. Коли ж показані розгорнуті роздуми героя, природне, щире, спонтанне, то виникає *внутрішній монолог*, в якому зберігається мовна манера персонажа. Герой розмірковує про те, що його особливо хвилює, цікавить, коли йому потрібно прийняти якесь важливе рішення. Виявляються основні теми, проблеми внутрішніх монологів того чи іншого персонажа.

«Beauty is also a gift of God, one of the most rare and precious, and we should be thankful if we are happy enough to possess it and thankful, if we are not, that others possess it for our pleasure.»

«Краса – це також дарунок Богів, один з найрідкісних та найцінніших, і ми маємо бути вдячними, якщо нам настільки пощастило, щоб мати цей дар, та вдячними, якщо не пощастило нам, що інші їм володіють для нашої насолоди.»

«But if nobody spoke unless he had something to say, Kitty reflected, with a smile, the human race would very soon lose the use of speech.»

«Але якщо б будь-хто розмовляв тільки у тому випадку, якщо в нього є що сказати, розмірковувала Кітті з посмішкою, то людська раса взагалі дуже швидко втратила б дар мовлення.»

«Wounded vanity can make a woman more vindictive than a lioness robbed of her cubs.»

«Ображене самолюбство може зробити жінку навіть більш мстивою, ніж левиця, в якій вкрали левенят.»

Від внутрішнього монологу слід відрізнити *потік свідомості*, коли думки і переживання героя хаотичні, ніяк не впорядковані, логічний зв'язок відсутній, зв'язок тут асоціативний.

«I have an idea that the only thing which makes it possible to regard this world we live in without disgust is the beauty which now and then men create out of the chaos. The pictures they paint, the music they compose, the books they write, and the lives they lead. Of all these the richest in beauty is the beautiful life. That is the perfect work of art.»

«До мене прийшла думка, що єдина річ, яка дозволить поважати цей світ, у якому ми живемо, – це краса, яку у будь який час чоловіки створюють з хаосу. Картини, які вони малюють, музика, яку вони створюють, книжки, які вони пишуть, та життя, яке вони мають. Усе це, збагачене красою, – це красиве життя. Це шедевр.»

Тож, як висновок, зазначимо, що навіть один з розглянутих нами творів цього відомого письменника відкриває читачеві цього автора ще із психологічного кута зору. З інтуїцією психолога С. Моем підмічає тонкі психологічні нюанси персонажів твору, підкреслює, що логічні доводи, як зараз, так і тоді були вторинні, все визначається

внутрішнім станом людини, його прагненнями і бажаннями.

Список використаної літератури

1. Владавська І. В. Цей «загадковий» С. Моем. / І. В. Владавська // Всесвіт. – 1974. – № 2. – С. 7–13.
2. Все шедевры мировой литературы в кратком изложении. Зарубежная литература XX века. – М.: Высшая школа, 1997. – 270 с.
3. Комолова М. О. Іноземна філологія. / М. О. Комолова. – Львів, 1981. – Вип. 52. – 290 с.
4. Коупи Д. Сомерсет Моэм: на закате /Д. Коупи // За рубежом. – 1997. – № 12. – С. 27.
5. Теория литературы: Анализ художественного произведения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.philol.msu.ru/~tezaurus/docs/3/articles/2/5>.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2014

H. B. Stulika

PSYCHOLOGISM IN FICTION (on the example of the novel S. Maugham «The Painted veil»)

William Somerset Maugham is primarily known as a playwright and novelist. In critical-biographical literature the interpretation of S. Maugham's creativity and personality is contradictory and ambiguous. There is no unity in the assessments of artistic value of the works of the writer: for someone, S. Maugham is the author of the works, designed for unpretentious reader, on whose taste she focuses, for at her she is the creator of novels and short stories, which are rightly took a prominent place in the literature of the new time.

S. Maugham has certainly a specific and very clear system of views (briefly it may be defined as the combination of skepticism, agnostic is mand humanism), but many people were cheated by their for men S. Maugham's art: it was not open and direct. S. Maugham does not have omniscient author, and the prevailing narrative is in the first person, which underlines the absence of claims by the author on the completeness of knowledge.

The peculiarities of S. Maugham's works is in the combination of intrigue with psychologism. «The study of nature is my profession», said S. Maugham. However, he noted his inclination for drama action and these verity of the conflict.

Deep penetration to the inner world of the hero, the detailed description, analysis of the different state of his soul, attention to the shades of emotion is called the psychological analysis in the literature (often referred to as just a psychologist). Psychological analys is appear sin Western European literature in the second half of the XVIII century. There are various forms of psychological analysis of the works of art: direct psychologism, suppression, indirect psychologism, stream of consciousness. With intuition of psychologist S. Maugham notices subtle psychological nuances of the character sinh is works, emphasizes that logical arguments, both now and then, were secondary, all depend son the inner person's world, his aspirations and desires.

Keywords: *psychologism, forms of psychologism, Maugham's works, novel «The Painted veil».*